

Mehmed Porča⁵³

RAZVOJ GLUMAČKOG SREDSTVA GOVOR KROZ POSTUPNOST U OBUČAVANJU/NASTAVI

Stručni rad
<https://doi.org/10.59014/RRFT2427>

Sažetak

Rad ima za cilj propitati i ukazati na neophodnu postupnost u procesu obuke scen-skog govora koristeći iskustva u radu sa studentima. Počevši od testnog uočavanja artikulacionih nedostataka studenata, ustrajnog korigovanja i kontinuiranog rada do razvoja individualnog umijeća govornog iskaza. Namjera je istražiti vezu između postavljenih zadataka curriculumu, postupnog usložnjavanja zadatih oblasti, te samih radnih materijala sa potpunijom govornom porukom u govornom činu. Kroz proces nastave teži se ka ispunjenijim misaono-emocionalnim sadržajima govorne radnje dramskog lika, kao i kreativnijim individualnim iskazom u drugim oblicima govornog djelovanja.

Ključne riječi: postupnost, kontinuitet, govorni iskaz/radnja, samostalnost

53 Akademija scenskih umjetnosti u Sarajevu, Univerzitet u Sarajevu, meh.med.porca@asu.unsa.ba

Uvod

Avanturu razvojnog puta budući mladi glumci započinju prijemnim ispitom, te se u užem krugu testiranjem na predmetu Govor ispituju artikulacijske i dikcijske predispozicije kandidata, odstupanja od standardnog govora, te obim i volumen glasa. Na žalost, već dugi niz godina primjetno je da se u osnovnom i srednjem školstvu posvećuje sve manje pažnje pravilnom tvorenju glasova, standardnoj akcentuaciji i kultivisanju govora.

Pored uobičajenih odstupanja u tvorbi glasova (ovisno o podneblju te vlastitoj svijesti i značaju pravilnog izgovora), uočava se u posljednje vrijeme porast broja morfoloških problema i anomalija u građi vilice, zuba, spuštеног nepca, isturene ili uvučene donje vilice, korištenje fiksnih ili mobilnih aparatića za korekciju i sl. Navedeni problemi limitiraju efikasnost artikulacijskih i dikcijskih vježbi u otklanjanju nedostataka, pa smo u komunikaciji sa specijalistima dentalne medicine došli do informacija kako je posljednjih godina nagli porast djece i mladih sa navedenim problemima i odstupanjima u građi vilice, zuba, nepca. Ovaj trend će u vremenu pred nama biti poželjno pratiti.

Uzroci govornih problema

Govorne i glasovne poteškoće ili odstupanja od željenog optimalnog, normativnog scenskog govora mogu biti uzrokovane:

- uslijed nedostatka u građi govornog aparata, npr. oblik vilice, prezgusnuti ili razdvojeni zubi, nesraslo nepce, „zečija usna“
- psihološkim ili emocionalnim poteškoćama
- stečenom navikom pogrešne upotrebe pravilno razvijenog govornog aparata

Prve dvije skupine uzroka, naravno, zahtijevaju angažman i stručnost specijalističkog medicinskog osoblja, te se u nastavi i obrazovanju studenata glume bavimo jedino trećom skupinom. Dakle, govorimo o pogrešno stečenim navikama u govoru ili glasu, koje inače mogu biti i prihvatljive za običnu komunikaciju u svakodnevnom razgovoru, ali su očito nezadovoljavajuće u osobitim prilikama kao što je bavljenje glumom, umjetničkim i interpretativnim diskursima, javnim govorom i nastupom.

Pogreške i odstupanja u govoru

Šta su onda pogreške ili odstupanja od normativnog glasa i govora, pitanja su koja mogu zbunjivati nove studente glume, kada su dosad sasvim razumljivo komunicirali u svojoj porodici, sredini, društvu. Mnogo lakše osvještavaju šta su njihovi trenutni limiti i koje ciljeve trebaju dostići kada su u pitanju drugi stručno-umjetnički predmeti, npr. jasnije im je koje plesne korake, vještine iz pokreta ili akrobatske i borilačke elemente ne mogu, a trebaju savladati kao postavljeni im cilj. Stoga je neophodno ustanoviti „obrazac/pravilo/mjerilo“ da bi se odredilo šta je „pogreška“ u govoru kako bi se ona uočila, osvijestila, te počela korigovati. Dakako, ovdje govorimo samo o artikulacijskim nedostacima. Nerijetko studenti različitih podneblja smatraju dijalekatske odlike pa i „lokalizme“ i „žargonizme“ odlikama njihove osobenosti te ih se sporije oslobađaju. Naravno, naš glas ili naš način govora jeste i izražavanje osobnosti, pa treba biti oprezan pri određivanju tih „obrazaca“, jer oni nisu svuda isti niti su sveopći. Primjera radi, balkanskim jezicima svojstveni glasovi č, ć, đ i sl. nisu uobičajeni u zapadnoevropskim jezicima, kao ni grleno r (francuski, njemački) našim ili engleskom jeziku. Ili npr. diferenciranje kao i izjednačavanje pri izgovoru afrikatskog para č i ć u nekim govorima našeg regiona, iako neće spriječiti razumijevanje, zasigurno će svraćati pažnju na sebe i na način govornikove upotrebe.

Poželjan, prikladan, optimalan govor jeste „onaj koji skreće najmanju pažnju na način kojim govornik komunicira, te njegovu poruku izražava s najvećim mogućim uticajem na okolinu; ostvarenje je svih njegovih ciljeva u obliku odjeka među slušateljima“.⁵⁴

U suprotnom, govor i govorni nedostaci kod glumca nisu adekvatni da bi odgovorili potrebama raznovrsnosti likova koje on treba odigrati. Sa druge strane, usvajajući optimalnu tvorbu glasova, standardni vid govora, glumac treba biti u stanju i pogrešno oblikovati glasove, svjesno i namjerno koristiti redukcije ili odstupati od normativne akcentuacije i dr. ukoliko smatra da, u njegovoj kreaciji, lik može imati koristi od toga.

Kada govorimo o odstupanjima i pogreškama govornika/glumca koji posjeduje zdrav govorni aparat bez organskih nedostataka, problemi s kojima

54 Malcolm Morrison, *Clear Speech*, London: A & C Black, 2001.

se susreće su sljedeći: problemi proizvodnje glasa (vezano za osnovni zvuk govornika), problemi artikulacije (teškoće u tvorbi određenih glasova pojedinačno ili u sklopovima), problemi predaje (govor tačan, ali je tempo predaje prebrz, prespor ili je predaja kolebljiva i zbunjena).

Ispravljanje pogrešaka

Da bi se loše dugotrajne navike otklonile i zamijenile novim, nužno je:

- uočavanje problema
- ukazivanje i obavješćavanje o pogreškama, te o tom gdje počinje otklon od željenog optimuma ili obrasca
- čujno ili osjetilno razlikovanje između neželjene navike i ispravnog modusa
- redovno i uporno vježbanje, ponavljanje kako bi se uspostavila lakoća u sticanju i primjeni novih navika
- svjesna primjena uvježbanoga pri korištenju u svakodnevnom govoru

Poremećaji u govoru kao posljedica pogrešno stečenih navika i nepravilne upotrebe kod osoba sa zdravim govornim aparatom, kao i osobe koje tih poteškoća nemaju, a žele razvijati sveukupne akustičke odlike i kvalitete govora i glasa, podvrgavaju se nizovima vježbi za: relaksaciju (vježbe opuštanja i pravilnog držanja tijela), inspirijum/ekspirijum (vježbe disanja i jačanja respiratornih organa), impostaciju, fonaciju, artikulaciju, dikciju, mimičkim vježbama, vježbama akcentuacije...

Zbog obimnosti primjera ovih vježbi, ali i poznatosti i dostupnosti većeg broja knjiga i priručnika koji se bave ovom temom ovdje nećemo navoditi vježbe, već samo još jednom ukazati na neophodnost ispravnog, kontinuiranog, dugotrajnog vježbanja, jer godinama sticane pogrešne navike moraju se strpljivo otklanjati i brižno zamijeniti novim, do lakoće pa i automatizma u primjeni.

Neophodno je i njegovati vezu između tehničkog poimanja i osviještenosti sa usvojenom navikom praktične upotrebe, jer se i tu javljaju poteškoće, pa i teret odgovornosti po studenta. Naime, susretali smo se u praksi sa studentima koji su svjesni vlastitih nedostataka ili pošto ih osvijeste, te se potom dovedu u stanje da su sposobni proizvesti ispravni zvuk/tvorbu

glasa, ipak ga oklijevaju upotrebljavati u svakodnevnom govoru. Opravdanja su im da sebi ili, mnogo češće drugima u njihovom društvu i porodici, zvuče neprirodno i strano. Ovi slučajevi se odnose i na BH studente iz različitih lokalnih sredina, kao i na studente iz regiona. Namjera je gajiti takvo raspoloženje i okruženje u kojem se student može fokusirati na ono šta i kako slušatelji normalno čuju i smatraju prihvatljivim, a ne na ono što student/govornik smatra uobičajenim i njemu bliskim.

Postupnost ciljeva i tematskih jedinica

Uporedo sa tehničkim aspektom, postepenim usložnjavanjem vježbi i razvojem sveukupnih produkcijskih, artikulacijskih i dikcijskih kvaliteta, plan i program su usmjereni na izučavanje i razvoj strukturalnih i organizacijskih aspekata govorne izjave, misaonost i emotivnost sadržaja te dinamičku, melodijsku, ritmičku sliku i individualizovanost iskaza. Vodimo se postupnosti u razvoju govornih kvaliteta studenata, te se kao i vježbe, postavljeni ciljevi curriculumuma, oblasti, i sami radni materijali (tekstualni predlošci) postupno kroz semestre usložnjavaju. Nakon upoznavanja i osvještavanja glasovnog i govornog sistema, optimalnog načina disanja, fizioloških osnova i akustičkih svojstava, procesa proizvodnje artikulisanog govora, poremećaja u govoru i početku njihovog korigovanja, pristupamo prepoznavanju osnovnog sistema govornog izražavanja.

Strukture govornih oblika i govorne realizacije

U prvom semestru, za razliku od nekih drugih praksi koje rad započinju na heksametru ili naraciji, studente upoznajemo sa jednostavnijim, osnovnim vidovima usmenog izražavanja i informativnog saopštavanja kao što su podatak, poruka, konstatacija, referat, komentar, smatrajući da su takve jednostavnije govorne forme podatnije za početak obučavanja studenata i ustanovljavanje dijelova i strukturu govorne izjave, razlikovanje primarnih i sekundarnih smisaonih signala, misaono-emotivnih sadržaja, diferenciranje i vladanje govornim figurama i konstantama, te samu uspostavu neophodnog govornog reljefa. Osnovne radnje i zadaci u dijaloškom spregu koje studenti obavljaju jesu *saopštiti*, *obavijestiti*, dakle iznijeti jednostavne činjenice ili dostaviti sagovorniku do tada nepoznate

podatke, bez ikakve sugestivnosti i namjere da se utiče na svijest i izgradnju ličnog stava sagovornika. Takva priroda dijaloškog sprega ne zahtijeva veću angažovanost govornika, jer je i otpor sagovornika jedva primjetan i bez poticaja govorniku, pa će upotreba govornih konstanti biti uravnotežena i bez većih varijacija.

Vrednote usmenog govora (intonacija, intenzitet, pauza, rečenično tempo, gest i mimika, kontekst) kao i govorne konstante i figure koje se obrazuju (komparacija, gradacija, kontrast, te dinamika, melodika, agogika, ritmika) mnogo lakše će se, na samom početku studiranja, razumjeti i primijeniti nego li na znatno složenijim govornim oblicima kakvi su versifikacijski sistemi poezije ili kompleksni misaono-emocionalni slojevi klasičnih monologa. Zato tek pošto razumiju potrebu, nauče i uvedu u stalnu praksu navedene elemente studenti ih mogu uspješnije primjenjivati na složenijim interpretativnim i kreativnijim diskursima (naracija, besjedništvo, citat-monološko kazivanje i dr.).

U drugom semestru naučene prakse razvijamo u stalne navike ispitujući ih i primjenjujući u naraciji kao vidu upućivanja poruke baveći se pripovijetkama, bajkama, narodnim pričama. Naracija kao vid saopštavanja odlikuje se opisom i to bez prethodnog događaja, sa prethodnim događajem i opisom samog događaja kao višim slojem. Kako je sam događaj u svojoj osnovi izvjesni sukob (dvije suprotstavljene strane), tako interpretator/student kao i autor, birajući stranu u sukobu šalje svoju osnovnu poruku uz isticanje ispravnosti i opravdanosti takvog stava (sa namjerom da njime *oduševi* sagovornika). On tako, pored osnovnog podatka, sada i sugerira stav (*nagovara*) kojim želi *uticati* na sagovornika, njegovu svijest i osjećanje pri formiranju ličnog neutvrđenog stava ili promjeni već postojećeg. Ovakom usmjerenom govornom činom odlikuje povišeniji stepen dijaloške angažovanosti govornog lica sa povećanjem potencijalnog otpora sagovornika prema sugeriranim mu stavovima i mišljenjima. Iskaz je individualizovaniji radi svjesne težnje da se subjektivno markiranim tumačenjem otkrivaju stavovi autora. Samim time jasno je da bi sada govorni čin trebao biti bogatiji signalima govorne poruke od informativnog iznošenja podataka, odnosno dijaloških jedinica su raznovrsniji pa se u nastavi produbljuju prakse organizacije govornog iskaza, te razvijaju figure vertikalne ose kao sume konotativnog sadržaja.

Također, u narativnim diskursima propituje se odnos interpretatora prema autorovom tekstu, ohrabruje lični stav studenta, te podstiče samostalnost pri uspostavi raznovrsnijeg govornog reljefa (odraz misaono-emocionalnih sadržaja datog teksta), a po mogućnosti i nadopunjuje gestama, mimikom i osobnijim kreativnijim interpretiranjem.

Paralelno sa izučavanjem u vidovima saopštavanja, prema B. Stjepanoviću govor se kao izražajno glumačko sredstvo (razmjene i promjene) ustanovljava i tretira kao vrsta radnje (govorna radnja), određuje se njena veza i mjesto u ravnoteži sa fizičkom radnjom, kako bi se uklopila u sveukupno djelovanje na nižim stepenima sukobljavanja na matičnom predmetu Gluma.

Upoznavanje sa teorijskim pravilima retorike i besjedničkim vještinama praktično (II godina) pred studente postavljaju dodatno složenije zahtjeve u ovladanju artikulacijom, dijelovima govorne izjave, akcentuacijom, govornim konstantama i figurama. Naime, besjedništvo (među drugim vidovima usmenog izražavanja) zauzima posebno mjesto, kako po zahtjevima koji su postavljeni pred govornika, tako i prema ciljevima koje on treba ostvariti dobro pripremljenom i lijepo iskazanom besjedom, te po broju i raznovrsnosti slušatelja na koje treba uticati besjedom.

Koristeći se glasovitim primjerima historijskih govora i dramske literature ispituje besjedništvo kao vještinu uvjerljivog iznošenja određenih misli, ideja, dokazivanja istina i pridobijanja slušatelja za njih (govornik/student *obrazlaže*, *argumentuje*, *ubjeđuje* i *pokreće* na akciju). Različite vrste besjeda prema namjeni i sadržaju (političke, sudske, vjerske, vojne, prigodne itd.), te prema historijskim razdobljima (od prethelenskog do savremenog besjedništva) koriste se kao polazište za istraživanja veoma širokog dijapazona i prilagođavanja govorne tehnike kako bi se što bolje ostvarile karakteristike datih besjeda. Tako raznovrsne strukture govora, nastale u različitim prilikama, iskazane od različitih govornika nameću temeljito studiranje njihovih sadržaja, principe argumentiranja, upoznavanje živopisnih ličnosti autora i samih okolnosti u kojima su ih govorili. Sve navedeno donosi još zahtjevnije izazove i napore da bi interpretator/student odredio i uspostavio govorni reljef kojim će najbolje izraziti ono što je određeni govornik htio da kaže i postigne. Uspješnija i kreativnija upotreba govornih konstanti i figura obje ose, te kvalitetniji izbor jezičkih izražajnih sredstava ishodi su koje studenti profitiraju. Kada govorimo o

ishodima učenja i kompetencijama koje se stiču, neizostavno je navesti i daljnje razvijanje i unapređenje govorne radnje. Nakon što je na prvoj godini ustanovljena kao sredstvo promjene i razmjene, svrsishodna akcija u sukobljenim odnosima (prilikom igre u svoje ime), na ovom nivou studiranja teži se razvijanju sposobnosti i primjeni korištenja govornih sredstava/radnje u individualizaciji i konkretizaciji izgradnje lika ili karaktera. Uvježbavanjem pojedinačnih glasovnih konstanti kao potencijalnih mogućnosti karakterizacije govorom ispituju se fleksibilnije intonativne vrijednosti, signali intenziteta, glasnosti, jedinice tempa i ritmički signali. Karakterizacija lika govorom može se nijansirati i dominirajućom upotrebom različitih govornih oblika kao npr. već spominjanih konstatacija ili komentara. U istu svrhu karakterizacije uglavnom se koriste i govorni oblici dijalekata i žargona koji se obrađuju u četvrtom semestru, a korisni su studentima i za otkrivanje različitih impostacionih baza, postizanje tempa, raznovrsnosti ritma, odstupanja od standardne akcentuacije koje priroda pojedinih dijalekata pruža, do žanrovskih komedijskih sredstava.

Nakon ovako postavljenih temeljnih elemenata govornih sredstava, naredna III godina studija ima tendenciju postizanja što većih dijapazona i kvaliteta govora studenata, pa se u obučavanju bavi stihom (u poeziji V semestar i stihom u prozi VI semestar). Versifikacija kao nauka o tvorbi stihova, tj. ritmičkoj organizaciji daje teorijske osnove, ali je proces nastave više usmjeren ka praktičnoj primjeni, glumčevoj vještini ovladavanja stihom za potrebe igranja dramskog lika, pa i samostalnih poetskih izvedbi. Vrste stihova i strofa (heksametar, aleksandrinac, deseterac, sonet, slobodni stih...), njihove raznovrsne stope, more, rime razvijaju vještine primjene govornih i stilskih figura, osjećaja za ritam i ritamsku organizaciju, upotrebu cezure itd. Podstiču studentima imaginaciju, senzibilnost, te se u konačnici teži promišljenoj, emotivno ispunjenoj, stilski oblikovanoj interpretaciji. Isto tako, poslužit će za pretvaranje poetskih misli u konkretnu govornu radnju na sceni u izgradnji uloge, a u okviru modela i žanra.

Vrste proznih stihova (versifikacija, prozodija) tretiraju se preko monologa i dijaloga u tragedijama i komedijama znamenitih antičkih autora, Šekspira, Molijera, Rasina, Korneja (aleksandrinac), Puškina (bijeli stih).

Na planu dijaloške angažovanosti u spontanom govoru i interpretaciji, od narativnog vida (citrat-monološko kazivanje pripovijetke u prvom licu jednine) svojevrsnim prelaznim oblikom recitacije (govorenja poezije) dolazi

se tako do slojeva umjetničke transpozicije poruke, tj. monologa (interpretacija izdvojenih fragmenata), te na kraju i do potpune identifikacije (interpretatora i autora) i spontanog govora lika (uloga), kako to navodi dr. Branivoj Đorđević (literatura).

Na posljednjoj godini studija daljnje autohtono razvijanje i individualizovanost govornih i glasovnih mogućnosti nastavlja se izgradnjom vlastitog stila studenta u kolektivnom zadatku (VII semestar). Studenti autorskim pristupom temama sami izrađuju govor/besjedu (invencija), istražuju i prikupljaju snažnu argumentaciju za cilj i ideju koju su postavili, pa preko svrsishodne organizacije teksta (dispozicija) i odabirom odgovarajućih jezičkih sredstava (elokucija) realiziraju uvjerljive interpretacije. Ova jedinstvena prilika da budu i autori teksta govornog izraza pokazala se jako korisnom i dragocjenom studentima u smislu istraživačkog pristupa, iznošenja vlastitih promišljanja i ličnog stila izvedbe.

Izrada samostalnog govornog / scenskog događaja i iskaza kojeg student sam koncipira, bira sadržaj i formu (VIII semestar) ujedno je završni samostalni ispit iz predmeta Govor kompletirajući nastavni proces razvoja individualnog govornog umijeća, osposobljen za učešće u glumačkim projektima igrajući dramski lik, a i samostalne govorne izvedbe.

Umjesto zaključka

Sistematični pristup obučavanju u nastavi, postupnim usložnjavanjem tematskih cjelina curriculumu, na sve kompleksnijim tekstualnim predlošcima trebao bi brižno i strpljivo voditi ovladavanju govornim sredstvima. Pri tome je neophodno voditi računa da se pretjerano ne šematizira uvažavajući nestalnu prirodu umjetnosti, njegujući spontanost govorne radnje i individualnost glumca.

Optimalni odnos nužne teorijske osnove i dominirajuće prakse stalna je potraga i predmet propitivanja kako bi se postigla sposobnost ispunjenog misaono-emotivnog, artikulisanog, dikcijski bogatog i maštovitog usmenog izražavanja.

Ne bi se smjelo zaboraviti, bar u nastavi, da su različiti oblici govornih iskaza i djelovanja prije svega u funkciji unapređenja glumačkog umijeća

govorom kao izražajnim sredstvom. A naravno da se mogu koristiti kao samostalne govorne vještine.

Literatura (izbor)

- Aristotel, *O pesničkoj umetnosti*, Beograd: Dereta, 2008.
- Aristotel, *Retorika*, Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika, 1987.
- Boro Stjepanović, *Gluma I–III*, Cetinje: IVPE, Cetinje, 2014.
- Branivoj Đorđević, *Gramatika srpskohrvatske dikcije*, Beograd: Univerzitet umetnosti, 1984.
- Branivoj Đorđević, *Elementi dikcije*, Beograd: Univerzitet umetnosti, 1991.
- Branislav Nušić, *Retorika*, Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika, 1987.
- Cicely Berry, *Voice and actor*, New York: V. E., 1991.
- Konstantin S. Stanislavski, *Rad glumca na sebi I i II*, Zagreb: Prolog, 1989.
- Ljiljana Erenrajh, *Glasovno obrazovanje glumca*, Beograd: Univerzitet umetnosti, 1996.
- Malcolm Morrison, *Clear Speech*, London: A & C Black, 2001.
- Marina Marković, *Glas glumca*, Beograd: Clio, 2002.
- Marko Fabije Kvintilijan, *Obrazovanje govornika*, Sarajevo: Veselin Masleša, 1985.
- Milan Šipka, *Kultura govora*, Sarajevo: Institut za jezik, 2005.
- Miroslav Avram, *Umjetnost govora*, Sarajevo: Akademija scenskih umjetnosti, 1987.
- Obrad Nedović *Govorna kultura (Umetnost govora)*, Beograd: Umetnička akademija u Beogradu, 1973.

THE DEVELOPMENT OF THE ACTOR'S TOOL: SPEECH THROUGH SEQUENTIAL TRAINING/TEACHING

Abstract

The paper aims to investigate and highlight the necessary sequence in the process of stage speech training, drawing on experiences working with students. Beginning with the diagnostic identification of articulation deficiencies, followed by persistent correction and continuous work, the goal is to develop the individual skill of verbal expression. The intention is to explore the connection between the tasks set in the curriculum, the gradual complexity of the assigned areas, and the working materials leading to a more complete speech message in the act of speaking. Throughout the teaching process, the aim is to achieve more profound intellectual and emotional content in the speech actions of a dramatic character, as well as to foster more creative and individualized expression in other forms of verbal action.

Keywords: sequence, continuity, verbal expression/action, independence